

Emlékezések a szocialista könyvtárügy kezdeteire

Olasóból könyvtáros

Éppen negyedszázada kerültem mai munkahelyemre, a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárba. Már akkor tisztában voltam vele, hogy alkalmaztatásom egyéni életemben hosszútávú változást hozott. Azt viszont, hogy az 1949-es esztendő a magyar könyvtárpolitikában is határállomást jelez, csak utólag, fokozatosan ismertem fel.

A Fővárosi Könyvtárhoz akkor már kerekén 15 éves olvasói kapcsolat fűzött. 1929–30 körül mint kisiskolás lettem a Budai Vigadóban működő 6-os fiók gyermek-részlegének (abban az időben még a szomszédos bérház felső emeletén volt), majd utóbb a felnőttek gyűjteményének egyik legszorgalmasabb használója. Később évekig látogattam Almássy téri önálló épületében a 2. sz. könyvtárt, ugyanakkor tagja lettem a Reviczky utcai központi könyvtárnak is. A könyvtárösséget a legszebb hivatások közé soroltam, de 1945-ig álmodban sem gondoltam rá, hogy egyszer majd a kölcsönzőpult túlsó oldalán kapok helyet. A felszabadulás évében naivul azt hittem, hogy immár semmi sem lehetetlen, és csak úgy „utcáról” felvételre jelentkeztem a könyvtár központjában, hivatkoztam a könyvtárosi munka iránti vonzalmamra, bölcsész-doktori oklevelemre, nyelvismeretemre. A válasz: „nincs üresedés” volt.

Amikor 1949-ben mégis teljesülhetett régi vágyam, ezt eleinte a véletlennek tulajdonítottam. A Szikra Könyvkiadónál dolgoztam és a könyvtár központjában egy kölcsönzés után véletlenül találkoztam *Kutas Imrénével*, akit már régóta ismertem a zuglói kommunista pártszervezetből. Mellesleg megkérdezte tőlem, nincs-e kedvem a könyvtárosi munkához. Miután elmondtam neki balsikerű próbálkozásomat, felszólított, hogy másnap, keressem fel őt az épületben. Csak ezután tudtam meg, hogy Kutasné nem kölcsönözni jött mint én, hanem ott dolgozott. Ő volt a párttitkár.

Később vált előttem világossá, hogy könyvtárosi felvételem az 1949-ben kibontakozott kulturális forradalomnak volt köszönhető. A program megvalósításához az ügyért lelkesedő baloldali értelmiségieket és önmagukat esti iskolákon, egyetemen továbbképző munkásokat helyeztek nagy számban erre a területre. Ezt példázta a városházáról érkezett kinevezési papírom is, amelyen rajta állt még *Pataki Ferenc* és *Uray Béla* neve is. Pataki régi kommunista családból származó, önerejéből értelmiségivé lett fiatal volt. Mondogatták róla, hogy „az anyatejjel szívta magába a kommunizmust” — apja kenderesi agrárproletár, a Horthy-rendőrség feketelistáján nyilvántartott, üldözött kommunista volt. *Uray Béla* korábban a könyvtár raktárában dolgozott. Műveltségi hiányait nagy energiával és tehetséggel kiküszöbölte, a szükséges képességet megszerezte. Nemrég vonult nyugdíjba utolsó posztjáról, az egyik legnagyobb budai könyvtár éléről.

Könyvtárosként különféle munkakörökben dolgoztam. Az 1949-ben megindult kulturális forradalom célkitűzéseiről gyakran hallottam gyűléseken, ahol a programot akkori nagynevű igazgatónk, *Dienes László*, valamint a megbízott igazgatóként még mellette dolgozó *Kőhalmi Béla* és *Solti Andrásné* igazgató — mindhárman Szabó Ervin egykori tanítványai, munkatársai, tizenkilencesek — értekezleteken, szűkebb körű megbeszéléseken kifejtették, magyarázták. Az évtizedeken át elhanyagolt és ezért nemzetközi viszonylatban nagyon elmaradt budapesti könyvtárhálózat rohamos fejlesztése, a könyvek minden eszközzel való népszerűsítése állt a feladatok előterében: közkinccsé tenni, eljuttatni a könyvet elsősorban a kulturális javakból addig kirekesztett munkásokhoz, küzdeni a negyedszázados sovinszta, militarista propaganda utóhatása ellen könyvtári eszközökkel, megismertetni a negyedszázadon át rágalmozott Szovjetunió történelmi szerepét, terjeszteni a marxista és a haladó irodalmat. Egyszerű, világos program volt, lelkesítő célkitűzéssel.

A tervezésben és a megvalósításban azonban, úgy éreztem, csak igen csekély részem lehet. Bizonyos történelmi távlatra, a könyvtárügy múltjának jobb megismerésére volt szükség ahhoz, hogy felmérjem azoknak a hétköznapi akcióknak a jelentőségét, amelyekben részt vettem, vagy amelyeket közvetlen közlőként láthattam. Egy ideig a központ feldolgozó osztályának különféle részlegein dolgoztam, amelyeket (a rendelő, a katalógizáló és az osztályozó csoportot) ekkor „futószalagosítottak”. Az eredmény azt lett, hogy a könyvtárba beérkezett új művek és katalóguscéduláik az

előző évtizedekben szokásos fél-egy év helyett, egy-két héten belül az olvasók rendelkezésére álltak a katalógusokban, illetve a raktárakban. Ehhez kapcsolódott a raktári *kihozatal meggyorsításáért* indított mozgalom. Korábban 15–30 percig kellett várakozni a kérelmek beadása után, a verseny eredményeként ezt átlagosan 5 percre sikerült leshorítani. Új jelenség volt: a kölcsönzőben az olvasókat szolgáló falitáblát helyeztünk el, amelyen kifüggeszthették írásos véleményüket, s az esetleges panaszokra a tájékoztató szolgálat munkatársa írásban válaszolt. Ugyancsak apróságnak tűnik, valójában egy korszakváltás jellemző tartozéka, hogy a tájékoztató szoba ajtaját, amely évtizedeken át zárva volt, *sarkig kitértük*. Ezután már nemcsak a rangosabb látogatók vagy a merészebb olvasók útbaigazítását szolgálta a referenz-könyvtáros. Rövidesen napirendre került egy könyvtáros–olvasó találkozó megrendezése is. Előkészítéssel nyomtatott kérdőíveket adtunk minden látogató kezébe, és az olvasókonferencia anyaga ebből alakult ki. A találkozót az Egyetem jogi karának nagytermében *Dienes László* igazgató elnökletével tartottuk meg. Ekkor váltak rendszeres könyvtárainkban az író–olvasó találkozók, könyvankétok is, s az utóbbiakból én is alaposan kivettem a részem.

1949-ig — a Szabó Ervin igazgatása alatti kezdeteket leszámítva — a könyvtár csak ritkán és mellék munkák eredményeként adott ki bibliográfiákat. *Dienes László* kezdeményezésére ekkor megszervezték az *önálló bibliográfiai osztályt*, amely rövidesen tucatjával ontotta a kezdő olvasókat eligazító „olvasóterveket” és a szakkérdések iránt érdeklődők számára a speciális bibliográfiákat. A bibliográfiai osztályon annak „hőskorában” dolgoztam. Emlékszem néhány általam készített annotált bibliográfiára: „Mit olvassunk Romániáról?”, „Mit olvassunk Leninről?”, „A békeharc könyvei”. Ilyen és hasonló, a közérdeklődés előterében álló problémákhoz kapcsolódott az osztály munkája.

A könyvtár 1945-ben a szovjet–amerikai–angol Szövetséges Ellenőrző Bizottság rendelkezése nyomán selejteztetett hajtott végre a fasiszta művek között, de ilyenek továbbra is tömegesen maradtak az állományban, céduláik a katalógusokban, akár csak a korábban nagy számmal beszerzett tudománytalan spiritiszta, teozófiai és hasonló kiadványok. Demokratikus gondolkodású olvasók gyakran vetették szemünkre, hogy Göbbels, Alfred Rosenberg és hasonló vezető fasiszták műveit még mindig propagálják katalógusaink, pedig ilyen könyveket csak kutatók kaphattak meg. Másfelől viszont a régi szép időket visszasíró látogatók a demokrácia nevében követelték a maguk „lelki mannáját”. A mindennapos vitáknak kívántunk véget vetni az inkriminált művek katalóguscéduláinak kiemelésével. E munka- és időigényes feladat közben bőven elkövettünk hibákat is, amelyek revíziójára 1954-től került sor.

1949-ben került napirendre a program: könyvtárt minden munkásnegyedbe. Budapest még alig heverte ki a háborús rombolás következményeit, merész célkitűzésnek látszott hát 4–5 év alatt pótolni 2–3 emberöltő mulasztásait. S közben a feladat meg is növekedett, mert 1949-ben végleges döntés született (fél évszázados tétovázás után) a peremvárosoknak és községeknek a fővároshoz csatolásáról, *Nagy-Budapest megteremtéséről*.

Ha 1949-cel kapcsolatban a kulturális forradalom kibontakozásáról beszélünk, ennek megvalósulását legkönnyebben a kerületi hálózat páratlanul gyors fejlődésével illusztrálhatjuk. Fél évtized alatt, *1954-ig 27 könyvtár létesült* a régi Budapest határain belül és a külső kerületekben, huszonnolcadikként melléjük állíthatjuk a Puskin utcában alapított szovjet osztályt is, amely később a mai Gorkij Könyvtár magja lett.

Érdekeltebbé teszi ezt a képet, ha megnevezzük ezeket az új, az adott időszakban kiépült, ma is működő gyűjteményeket: az első kerületben a Budai Vigadó földszintjén (az onnan még 1943-ban kitelepített 6-os könyvtár helyén) a 20-as fiók, a Józsefvárosban a Kulich Gyula téri (szerény magját 1945-ben vetette el a Nemzeti Parasztpárt), a Ferencvárosban a Mester utcai (ennek is volt a felszabadulást követően szerény elődje), valamint a Boráros téri. A XII. kerületben a Böszörményi úti, Angyalföldön a József Attila téri, a Lehel úti, Zuglóban a Bosnyák utcai és az Ilka utcai.

A peremvárosokban és községekben 1950-ig szinte egyáltalán nem volt könyvtári élet, a bűvös kört a felszabadulás évében megindított villamos mozgókönyvtárak törtek át először a maguk szerény eszközeivel. 1949 és 1954 között itt is szinte forradalmi átalakulás zajlott le: Csillaghegyen, Békásmegyeren, Újpesten, Rákospalotán, Pestújhelyen, Sashalmon, Rákoskeresztúron, Rákoscsabán, Pestlőrincen, Pestimrén, Kispesten, Pesterzsébeten, Soroksáron, Csepelen, Csepel-Királyerdőn és Budafokon nyíltak könyvtárak, amelyek kivétel nélkül máig élő művelődési intézményeknek bizonyultak.

A tény horderejét, hogy öt év alatt a szovjet osztályt is figyelembe véve 28 könyvtár keletkezett, akkor érzékeltethetjük igazán, ha emlékeztetünk rá, hogy a Horthy-

korszak negyedszázada alatt mindössze 5 fiókkal bővült a hálózat. 1949 és 1954 között az olvasók száma a korábbi 10—15 ezres átlagról 90—100 ezerre ugrott.

Egyebek között ezek az eredmények is hozzájárultak, hogy büszkén gondolhatok erre a rohamtempóban lefolytatott fejlesztésre, s arra, hogy végrehajtói, közkatonái között ott lehettem én is.

R e m e t e L á s z l ó

Amikor még zsákokban hordtuk a könyveket

Talán azzal kellene kezdenem, hogyan kerültem a könyvtárosok családjába. Szülőfalumban, *Pélyen*, 1949-ben az Egri Körzeti Könyvtár könyvtárat létesített. Kezelésével az akkori községi előljáróság vezetőjének javaslatára, mint sok minden iránt érdeklődő parasztfiatal, engem bíztak meg. Úgy látszik, meg voltak elégedve azzal, ahogyan a kb. 200 kötetes „könyvtárt” kezeltem, mert a következő év nyarán *Fodor Pál* községi népművelési ügyvezető — ma iskolaigazgató és a művelődési ház igazgatója — javaslatára könyvtáros iskolára küldtek Budapestre, a Máramarosi útra, hogy ott hat hét alatt „perfekt” könyvtárossá képezzenek.

A tanfolyam elvégzése után visszamentem szülőfalumba, de nem sokkal később a Népművelési Minisztérium táviratilag munkalehetőséget ajánlott fel: „Bajára városi könyvtárosnak hajlandó-e elmenni? Azonnali választ kérek.” A válaszom igen volt. A Bajai Városi Tanácstól is kaptam egy levelet, amelyben arra kértek, hogy utazzam Bajára. El is utaztam, mitsem tudván arról, hogy közben különböző főhatóságoktól hasonló ajánlatot kapott *dr. Gerő Gyula* és *Krausz Mátyás* is, akikkel együtt voltam a hathetes iskolán. Állás viszont csak kettő volt. Gerő Gyulát városi, Krausz Mátyást körzeti könyvtárosnak nevezték ki, s mivel én később érkeztem, nekem már nem jutott hely. És mert „gazdasági lehetőségeim” nem tették lehetővé, hogy a szállodai szoba kényelmét élvezzem, a városi tanács portásfülkéjében töltöttem el két éjszakát. Útiköltségemet *dr. Takáts Endre* főlevéltáros és *Miskolczi Ferenc* festőművész közbenjárására és segítségével végül is kifizették.

Vissza kellett tehát térnem szülőfalumba. Rövidesen mégis *Bajára kerültem*. 1951 januárjában ugyanis a költségvetés lehetővé tette a második könyvtárosi állás megszervezését a körzeti könyvtárban. Először szervező könyvtáros lettem, 1951 júniusában, Krausz Mátyás távozása után pedig a körzeti könyvtár vezetésével bíztak meg. Mint a legtöbb korombeli falusi parasztfiatalnak, nekem is csak hat elemim volt. Felnőtt fejvel szereztem meg a középfokú könyvtárosi szakképesítést, az érettségi bizonyítványt és a felsőfokú könyvtárosi szakképesítést.

A hőskorban minden ismeretért óriási erőfeszítéssel meg kellett szenvednünk. Az ötvenes évek elején alig pár könyvtáros rendelkezett némi szakmai hozzáértéssel, az elemi szakmai fogásokra a saját kárunkon jöttünk rá. A gazdasági megalapozatlanság még 1951-ben is érezhető volt: két hónapig sem én, sem az áprilisban alkalmazott adminisztrátor nem kaptunk fizetést. Ebben az időszakban alig volt könyvtári szakirodalom. A Könyvbarát c. szaklap, a Könyvtáros előde is csak 1951 júniusában indult meg. Munka közben szerezett könyvtári szakismereteinket a havonként megrendezett központi értekezletek, tapasztalatcserék gazdagították.

A bajai körzeti könyvtárban odaérkezésemkor több láda könyv volt felhalmozva az előcsarnokban. (Megjegyezni kívánom, hogy az akkori könyvtár alapterülete az eltelt negyedszázad folyamán jóformán nem változott!) A legelső teendőnk az volt, hogy a könyveket feldolgozzuk és a könyvtáralapítási tervnek a megyei előirányzatnak megfelelően eleget tegyünk. Abban a szerencsés helyzetben vagyok, hogy az Észak-bácskai (a bajai, a bácsalmási, a kalocsai és a kiskunhalasi járás) könyvtárainak alapításáról az események napi pontossággal rögzítő *munkanaplóm van*. Naplóm az avatási ünnepségek szívmengető emlékein kívül híven megőrizte napi gondjainkat, bajainkat is.

Pályám kezdetén bizony sokszor előfordult, hogy az *íróasztal mellett ébredtem fel*. (Később ennek egészségem is kárát vallotta, mert hosszú-hosszú hónapokon keresztül betegeskedtem.) A beérkezett könyveket — abban az időben ládászámra érkeztek — nemcsak leltározni kellett, hanem ki is juttatni rendeltetési helyükre. A kelle-ténél jobban igénybe kellett vennünk társadalmi munkások, ahogy akkor neveztük: